

Рецензия

от

доц. д-р Елизавета Боева

на

дисертацията на Биляна Борисова Топалова

на тема „Линейният монтаж при изграждане на филмов разказ“

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

в област на Висше образование 8. Изкуство, Професионално направление

8.4 Театрално и филмово изкуство (Кинознание, киноизкуство и телевизия)

с научен ръководител доц. д-р Клавдия Камбурова

Дисертационният труд на Биляна Топалова осмисля уж добре позната тема: изграждането на филмовия разказ именно чрез обичайния начин на представяне, чрез линеен монтаж. Но след като прави обзор в първите две глави на своя текст („Линеен разказ и неговите измерения“ и „Средства за изглаждане на линейния монтаж“), докторантката представя и нови форми на линейния монтаж в третата, заключителна част.

Още в уводните си думи Биляна Топалова споменава, че най-често линейният монтаж се възприема като характерен за филми с опростена драматургична схема (предложени са подобни структури на разказ). Докторантката обобщава: „С линейната структура се свързват филмите, които разглеждат психологията на отношенията – това са исторически, документални, телевизионни сериали и с различни социални теми филми“.

Въпреки общото възприятие, че филмите с линеен монтаж са предимно тези с опростена драматургична структура, това не означава, разбира се, че тези филми са „лесни“ за възприемане от широката публика. Биляна посочва някои от световните режисьори, с чиито имена се свързва днес понятието „линеен монтаж“: де Сика, Хичкок, Антониони, Бергман, Спилбърг, Киаростами...

Оказва се, че филмите именно на тези режисьори и днес смятаме за класически, и днес гледаме с интерес. Защо е така ли? Отговорът на Биляна е следният: „Какво се е

променило днес, когато за седмица могат да се видят повече изображения, отколкото предците ни са могли да видят за цял живот. Получава се колосално количество информация. В главите ни започват да се разиграват множество истории, не само нашата и на близкото ни обкръжение. Получаваме, дори без да искаме, информация за целия свят. Това неизбежно поражда чувството за едновременност. Хората мислят нелинейно, живеят нелинейно. Всичко е конгломерат от спомени, сънища, мечти, чужди истории – чути, прочетени, видени, изиграни (няма минало и бъдеще, има само сега, само тази точка, в която се намираме в момента и, от която тръгват всички истории във всички посоки). Защо тогава съвременният човек има болезнена нужда от линеен разказ, особено хората от по-старото поколение, които не са родени в света на новите технологии. В многообразното поле от истории, което ни предлага нашият свят, начина да се фокусираш, да наблегнеш на нещо, е да го пречупиш през призмата на линейността“.

Следват интересно и ясно описани мотивите на Биляна за написване на дисертацията, основните цели на нейното изследване, предметът на изследване, актуалността на темата и използваната методология. Все аспекти, необходими за съставянето на научен труд, които докторантката максимално ярко е осветила в текста си. Според мен най-съществено е следното обобщение на Биляна (представено в „Актуалност на темата“): „Целта на избраната тема е да се обърне внимание на немалкото количество стилове, сюжети и авторски предпочитания, в които линейният монтаж е не само използван, но и в най-голяма степен е адекватен на темата и сюжета“. Т.е. независимо от наложената от съвременното мода, от предпочитаните от масовата публика маниери на разказване и т.н. най-важното е изборът на монтаж да е подходящ за разказа – или както казва Биляна „да е адекватен на темата и сюжета“.

Първа част от труда разглежда темата за линейния разказ и неговите измерения в шест пункта. Още в първите редове на тази глава докторантката прави обобщението, че историите, които се разказват (независимо от средата, в която са родени), са „много по-сложни феномени и далеч надхвърлят границите на разказа в определена форма“. Биляна ги определя като „ритуал, древен колкото човечеството“. Следва хронологичен разказ за мисленето върху това що е разказ/наротив/история: от Аристотел до наши дни. Осмислена е и темата за времето – като понятие, с което боравят Средните векове, а също така и като математическо измерение.

Първа подглава е посветена на принципа на монтажа в изграждане на филмовите образи. Тук Биляна прави много интересно сравнение: между начина, по който човек възприема информацията, когато чете и начина, по който човек гледа филм. „При четенето се активира личния опит, за да се изгради представа. Четейки, човек непрекъснато адаптира това, което чете, доближава го до себе си, кодира го с кода на личната си история. Когато гледа филм, човек адаптира вече създадени изображения към различни мисловни модели“. Това, разбира се, не е общовалиден модел, но е възможно най-масовият (т.е. модел, характерен за повечето читатели и зрители).

Докторантката обръща внимание на това как е възможно да бъде задържано вниманието на зрителя – това е главна задача на създателите на филма. След като са предложили интересен сюжет и оригинален формат (или друга предварително оповестена стратегия за приковаване на вниманието), създателите на филма трябва да направят така, че максимално дълго (по възможност до финала) и максимално плътно да задържат вниманието на гледащия. Как се постига това? Биляна описва някои от основните методи за разнообразяване на зрителните впечатления. Например: „ефект на присъствие“ (постига се чрез съединяване на зрителните точки на камера и зрител, за да се осъществи емоционално проследяване на кадъра), начини на движение (движение на снимания обект, движение на камерата, движение на образите чрез монтажа) и др.

Втора подглава разглежда характеристиките на монтажния принцип. Този принцип, твърди докторантката, е синоним на авторско мислене (мисленето на създателите на филма). Т.е. можем да говорим не само за монтажни средства, но и за монтажни принципи, които стоят в основата на изграждането на екранната творба. Важно е да отбележа тук, че Биляна като цяло осмисля киното като процес: в нейния труд на фокус е не само създаването на филма, но и реакцията на реципиента (т.е. как зрителят възприема произведението). Тя твърди: „Визуалното възприятие не е пасивен, съзерцателен акт, а творчески активен, динамичен процес; не е просто репродуциране на обекта, а създаване на визуални “модели”, визуални “понятия” чрез оценка, обобщаване, съпоставяне с минал опит, анализ и синтез“. И от тук следва най-интересното (за мен) обобщение от изследването на докторантката: нужни са две творчески страни – тази на създателя на филма и тази на зрителя. Ако и двете страни са еднакво заинтересувани в процеса (по осмисляне на филма), то в такъв случай наистина се получава вълнуващо преживяване (и за двете страни).

В тази подглава Биляна обяснява понятия като филмово пространство, ритъм, динамика на композицията.

Трета подчаст разглежда темата за линейната последователност (т.е. линейното възприемане на времето). Времето е основният структурен фактор за повествованието, обобщава Биляна. То се появява на екрана като обект, като субект и като изобразително средство. Тази сложна природа на времето е подробно и интересно описана в изследването.

Четвърта подчаст осмисля проблема за връзката между линейния монтаж и видовете сюжети. Един от съществените изводи, които прави тук докторантката, е: „Изиграният живот се различава от оригиналния в своята ритмична разчлененост“. Чрез монтажа, чрез ясно структурирания разказ, чрез линейната последователност на събитията, дадената история придобива плътна структура. А това не често се случва в реалния живот: едно събитие може да се случи ярко, с нужната (за нас) динамика, но повечето пъти битието поднася друга картина – разтегнато/или прекалено съгъстено време, безформеност на отделните елементи и т.н. Филмовият разказ (представен чрез линеен

монтаж), както и всяка добре представена история, могат да създадат нужния темпоритъм. Този темпоритъм, разбира се, няма да съвпада с житейския.

Но – както отбелязва Биляна – забързването на разказа (чрез динамичен монтаж) не гарантира качество на филма. „Липсата на интерес не замества незаинтересованото съзерцание на красивото, а умората и отегчението. Филмите стават все по-бързи, а зрителите все по-неспособни на идентификация“ – твърди тя. Следва zapping – моментът, в който телевизионният зрител превключва канала и се влива в друга паралелна реалност (чрез едно единствено движение – натискане на бутон на дистанционното).

Петта подчаст от първа глава прави обзор на видовете сюжети в киното. Биляна дава примери от филма „Сцени от семейния живот“ и „Като в огледало“ на Бергман, „Незавършена пиеса за механичното пиано“ на Михалков, „Козият рог“ на Методи Андонов, „Професия репортер“ на Антониони и други. Т.е. докторантката осмисля теорията (която подробно разписва) чрез тези филмови шедеври. Това е ценна част от дисертацията, защото освен представянето на теоретичните концепции по теметата за сюжетите в киното, виждаме как Биляна умее да приложи тези знания, да ги съотнесе към конкретни произведения.

Последна подчаст е посветена на въпроса за връзката между линейния монтаж и времето. Проблемът е разгледан отново плътно и изчерпателно: и от теоретична, и от практическа гледна точка (чрез примери от филми).

Втора глава от дисертацията разглежда средствата за изграждане на линейния монтаж. Докторантката говори за „монтажно виждане“: това е „своеобразното виждане на света, с умението да се извади от него, да се отдели най-типичното, драматичното“. Това фрагментарно виждане „извлича неща, които са съществени за субекта и неговото наблюдение, като към това се прибавят и знанието за дадена случка, спомените за нея, субективните корекции и обективни наблюдения“. И същевременно Биляна обръща внимание на факта, че окото на зрителя „никога не вярва докрай на информацията, която светът му поднася“. Т.е. ние винаги оставаме в позиция на частично отстранение.

Друго важно заключение, до което достига докторантката в своето изследване, е, че „монтажът не е свойство на кадъра и на киното, а метод за осъществяване на умствените операции на нашето съзнание, което се използва от киното и се радва на голямо разнообразие от художествени цели“. Т.е. монтажът на кадри е единствено частен случай на монтаж във филма.

В тази глава Биляна подробно осмисля онова, което заявява още в уводните думи на текста: изграждането на линеен разказ трябва да бъде адекватно на драматургията и целите, които си поставя разказващият. Т.е. линейният разказ трябва да бъде най-плътно свързан със самата история, с нейната структура, с цялостната логика на разказа. Тук отново докторантката подкрепя своите теоретични изказвания с примери от класически филми, което прави дисертационния текст нагледен и – което не е никак маловажно –

особено интересен за прочит и осмисляне. Например: надълго (в два пространни абзаца) Биляна разкрива начина на разказ на Стивън Спилбърг – режисьорът преповтаря класическата структура на вълшебната приказка, разработена в полето на теорията от Владимир Проп.

По сходен начин тя осмисля линейния монтаж през прочутата „трилогия на отчуждението“ на Антониони. Изводите, до които достига в тази част, свързани с филмите „Нощта“, „Затъмнението“ и „Приключението“ са новаторски и интригуващо поднесени.

Следва осмисляне на основните средства за изграждане на линейния монтаж – елементите време, пространство, крупност и детайл.

Последната глава от дисертацията е посветена на нови и най-нови форми на линеен монтаж. Тук са разгледани четири основни теми: вариативността на този вид монтаж по отношение на времето и пространството, представянето на опозиционните връзки ден-нощ и годишните времена, работата с пространството (нови методики) и тенденции. Заключителните думи в тази глава гласят: „Киното ни дава възможност да видим как нещо може да съществува едновременно в минало, настояще и бъдеще, защото ако сме в кръг, всичко се събира в центъра“.

В заключението си Биляна твърди, че днес не е така важно дали един филм използва линеен или нелинеен подход на разказа, а дали избраната структура отговаря на две изисквания: замисъла на създателите на филма и нуждите на публиката.

Дисертационният труд на Биляна Топалова отговаря на поставената тема: „Линейният монтаж при изграждане на филмов разказ“. Текстът представлява изчерпателно изследване на проблема. Приносите, които самата докторантка посочва, са наистина стойностни. За мен най-интересна е частта, свързана с понятието „време“ и трансформациите на драматургията именно от гледна точка на времето.

Впечатлява ме категоричността на Биляна. Ето два примера: „Пълноценните творби изключват буквалното възпроизвеждане на живота. Те съединяват обективните дадености, след като ги пресеят и след като ги степенуват според значимостта им, но и според идеята си, според целта си, според жанра и стилистиката си. Героите от драматургията печелят вниманието ни най-вече, когато поведението им ни вълнува, но и ни предизвиква да си задаваме много въпроси“ (стр. 32) и още: „драматургията създава силни впечатления за движението на човешкия живот. Тя е битка на човека с някого, с някой, но много често и със себе си, със собствените си противоречия, минуси, раздвоения, колебания и задръжки“. Посочените примери доказват, че пред нас е текст не само на човек с дълбоки познания в дадената материя, но и с ясно изразена позиция по отношение на изкуството. Това е изключително ценно качество за учен, защото

днешният ден предполага не само боравене и анализ на информацията, но и нуждата от индивидуален подход, лична позиция.

Дисертационният труд на Биляна Топалова заслужава най-висока оценка. Моята препоръка е тя намери начин за публикуване на текста (или на големи фрагменти от него).

17.12.2018 г.

доц. д-р Елизавета Боева